

A Kállay-kormány hintapolitikájának és a KMP taktikájának kérdéséhez

(Megjegyzések Sipos János cikkéhez)

Történész körökben a felszabadulást megelőző és követő időszakról szóló vitákban, de az ideológiai front más területein is fel-fel bukkanó nézetek, vélemények kapnak nyílt publicitást a Filozófiai Szemle 1964. évi 1. számában Sipos János „A népi demokratikus forradalom magyarországi sajátosságaihoz” c. cikkében.

Sipos e cikkében a népi demokratikus forradalom szóban forgó szakaszát tárgyaló párttörténeti munkákat is bírálja — általánosságban és nem konkrétan, ez részben nehezebb is a választ —, mert, mint írja: „A párttörténetírás . . . közben még mindig jelentkezik helyvel-közzel az a mindent igazolni igyekvő tendencia, hogy a párt történetét, a párt tevékenységét úgy tüntessék fel, mint amely mindenkor egybeesik a marxizmus—leninizmus által feltárt objektív törvényszerűséggel vagy egyenesen azonos lenne vele.” (18. o.) Lényegében arról van tehát szó, hogy a párttörténészek körében még mindig él a dogmatikus, a társadalom fejlődésének objektív törvényszerűségeit mellőző történelemszemlélet, és ennek egyik megnyilvánulási formája a többi között, ahogy a népi demokratikus forradalom magyarországi sajátosságait vizsgálják. Okait a következőkben összegezi: „Látni kell azonban — írja —, hogy a szubjektivistáknak a pártosság helytelen felfogása nemcsak a személyi kultusz következményeinek maradványaként jelentkezik. Párttörténetírásunkban, amely nagy munkát végez a személyi kultusz torzításának kigyomlálásáért, más oldalról is jelentkeznek bizonyos szubjektivistáknak a pártosság helytelen felfogása. Miközben megkezdődött az 1949—56-os szakasz súlyos negatívumainak feltárása, a korábbi vagy a felszabadulás előtti korszakra nézve helyenként a párttörténet további szépítésének törekvéseivel találkozunk. Egyes szerzők azzal vélik erősíteni a párt, a pártvezetés tekintélyét, hogy felnagyítják az illegális pártnak a háború éve alatt elért eredményeit és elhallgatják gyengeségeit. Úgy gondolják, hogy a ma szükségletei, pártunk helyes népi-nemzeti egységpolitikája megköveteli a néptömegek 1944-es forradalmasodásának eltűlését. Olyan kutatók, akik egyébként értékes munkát folytatnak a népi demokratikus forradalom feltételeinek kialakulásával, a forradalom jellegével, sajátosságaival kapcsolatban, maguk is hajlamosak a dolgok leegyszerűsítésére és szépítésére, az antifasiszta, németellenes harc általános vonásainak mechanikus átvitelére a magyarországi helyzetre, arra, hogy a forradalmi helyzet teljes létrejöttét, az aktív, fegyveres, antifasiszta harc országos kibontakozását mutassák ki Magyarországon.” (18. o.)

Vitathatatlan, és ezt senki nem is tagadta, hogy a párttörténészek szemléletét is erősen áthatotta a személyi kultusz, a dogmatikus, szektás történelemszemlélet. Számos, 1956 előtt született munka magán viselte ennek jegeit. Az is tény, hogy ennek felszámolása nem ment és nem megy máról holnapra. S ha Sipos a konkrét történelmi munkák alapján arra vállalkozott volna, hogy kimutassa ennek a hibás történelemszemléletnek a továbbélését, konkrét megjelenési formáját, feltétlenül üdvözölni kellene. A cikk azonban olyan időszakot tűz tollhegyre, és olyan idősakkal kapcsolatban illeti a párttörténészeket a szépítés és lakkozás vádjával, amely időszaknak és benne a párt szerepének valóságghú, megfelelő bemutatását éppen a személyi kultusz akadályozta meg. A párttörténészek feladata 1956 után éppen az volt, hogy a párt háború alatti politikáját és tevékenységét megtisztítsák azoktól a rágalmaktól, amelyeket az itthon dolgozó illegális vezetőkre és ezen keresztül a párt egész munkájára szórtak. Ezen a területen még sok a tennivaló. Elmélyült, a párt történetét a maga bonyolult összefüggéseiben bemutató történelmi munkára van szükség. Természetesen vannak vitatott kérdések, nézeteltérések a történészek között is. S csak üdvözölni lehet, hogy a társadalomtudomány rokon művelőit is foglalkoztatják ezek a kérdések. Sipos János elvtárs cikke azonban minden jó szándéka ellenére sem viszi lényegesen előbbre az általa felvetett problémákat.

Sipos János a vita során megelégedezik mindarról, ami cikkének fő mondanivalója, a szubjektív tendenciák felszámolásáról — és maga is beleesik az általa oly erősen ostromozott szubjektív szemléletbe. Teljesen önkényesen ragad ki bizonyos gondolatokat egyes történelmi munkákból, amelyek véleménye megalapozásához szükségesek. Olyan kérdésekben is vitatkozik, amelyekben a cikkben említett történelmi munkák és az ő álláspontja között csak mondvasínált ellentétek vannak. A párttörténészekkel vitatkozik olyan problémákon, amelyeket éppen a párttörténészek hoztak felszínre a személyi kultusz ellen folytatott harcukban, az e korrall foglalkozó legújabb történelmi munkákban. (Lásd Petőcz Sándor cikkét a Párttörténeti Közlemények 1964/2. számában.) Hogy ezekben a munkákban előfordulnak hibák, nem elég mély, átfogó a tények elemzése, nem elég megalapozott, vagy vitatható némely megállapítás, senki sem tagadja. Éppen az a fel-

adat, hogy a már meglevő munkákra támaszkodva új adatok és összefüggések feltárásával teljesebbé tegyék a magyar munkásmozgalom történetét és korrigáljuk a téves megállapításokat. De csak a tényekre támaszkodva! Lehet-e, szabad-e valakire, vagy valakikre csak azért a „szépités”, a „dogmatikus”, a „szubjektivistá” jelzőt a konkrét események alaposabb elemzése nélkül ráhúzni, mert megállapításai bizonyos területeken nem fedik a vitatkozó álláspontját. Ha ez a módszer a történetírásban ismét lábrakapna, felmerhetetlen hibákhoz vezetne.

A Sipos által felvetett kérdések közül két alapvető problémával szeretnék részletesebben foglalkozni. Az egyik a *Kállay-kormány szerepe*, a másik ezzel összefügg: a *KMP — illetve a Béke-párt — taktikája* a Kállay-kormány hintapolitikája idején.

Az első kérdéssel kapcsolatban Sipos a következőket mondja: „Annak azonban, hogy a demokratikus erők összefogása csak későn valósult meg, nemcsak a sajátos történelmi feltételek, nem is csak a párt szervezeti gyengesége volt az oka. Nézetem szerint a második világháború időszakában, a helyes általános vonalvezetés mellett a részletekben a párt nem egy *taktikailag* hibás lépést tett.” Egyrészt „nem számolt kellőképpen a tömegek állapotával, öntudatuk, érettségük fokával”. Másrészt „a hintapolitika időszakában a párt, a megelőző szakasszal szemben, merev, inadekvát taktikát alkalmazott, ... különösen a háború döntő fordulata által kiváltott helyzetben, egészen a német megszállás bekövetkeztéig ...” (42. o.)

Sipos János ezt a véleményét a következőkre alapozza: „A Kállay-kormány 1942 végétől óvatos átcsoportosításokat hajtott végre a politikai életben, fokozatosan leváltotta a külföldi magyar diplomáciai kar németbarát tagjait, közeledni igyekezett a legális ellenzéki pártokhoz, amelyeknek nagyobb működési lehetőséget adott. 1943 elejétől nem teljesítették Hitlerék egyes katonai jellegű követeléseit, miután puhatolódni kezdtek az angolszászok irányában ... *Ebben a helyzetben* (az én kiemelésem — P. I.) a politikai élet megélnéült, 1943-ban a tömeghangulat kedvezett a háborúellenes függetlenségi mozgalom fejlődésének, a legális ellenzéki pártok tevékenysége, a közép- és jobb körök háborúellenes, antifasiszta, nyugatbarát beállítottságú függetlenségi mozgalma megélnéült ...” Majd így folytatja: „... alapos kutatást igényelne annak tisztázása, mennyiben volt helyes a kiugrás felé orientálódó, és ezért a demokratikus ellenzéknek is nagyobb mozgásszabadságot biztosító kormánnyal szemben alkalmazott taktika. A párt ebben a szakaszban abból indult ki, hogy a magyar uralkodó körök manőverei a rendszer átmentését szolgálják; és ennek alapján a háborúból való kilépés követelésével együtt, a Kállay-kormány megdöntésének jelszavával lépett fel ... A kiugrás felé orientálódó Kállay-kormány megdöntésének jelszavát nem érthették meg a balra tolódó tömegek sem, de jogosnak tűnik annak feltételezése, hogy könnyebben értették volna meg a háborúból való kilépés irányában tett lépések támogatásának és a felemás lépések, a fasiszta terror, az antikommunista és szovjetellenes politika egyidejű és kritikájának taktikáját.” (43—44. o.) (Az én kiemelésem — P. I.)

Sipos elvtárs a Kállay-kormány politikájának ilyen elemzésével odajut, hogy a hintapolitikának az egyik oldalát, a Nyugat felé tapogatódzást és a baloldali ellenzéki pártok felé tett engedményeket felnagyítva tünteti fel. Ha ez lett volna a Kállay-kormány politikájának a fő jellemzője, ha valóban a fasiszta Németország oldalán viselt háborúból való kiugrás állt volna a Kállay-kormány törekvéseinek homlokterében — akkor, de csak akkor — jogos volna Sipos János hipotézise a KMP politikájával és taktikájával szemben.

A „kiugrás felé orientálódás” azonban egyáltalán nem volt olyan mértékű és jelentőségi, mint amilyennek Sipos János a vitacikkében bemutatja. Kállay ugyanis csak Nyugat felé volt hajlandó „kiugrani”, a németektől „elugrani” viszont csak addig a mértékig, hogy ne kelljen „nekikugrani”. És még ez — az objektív helyzetnek és önmagának is többszörösen ellentmondó koncepciót szolgáló — hintapolitika sem érvényesült következetesen — azaz a hadihelyzetnek megfelelően: fokozódó intenzitással —, sőt volt, amikor teljesen „kihagyott”.

Kállay politikájának fő jellemzője Hitler kiszolgálása volt. A Kállay-kormány küldte a keleti frontra a második magyar hadsereget, hozott újabb zsidóellenes intézkedéseket, s a Kállay-kormány zúzta szét a KMP vezette antifasiszta mozgalmat. A Kállay-kormány gazdasági területen — amely a német fasiszták szempontjából *elsődleges* volt — mindvégig, a maximális lehetőségek határáig kiszolgáltatta Hitlert. 1943 őszén a magyar hadiipar 60%-a a fasiszta Németországnak termelt.

A Hitlerrel való szakisítás a háborúban beállott fordulat után sem állt következetesen a tervek fővonalaiban, a németekkel való aktív szembefordulás pedig sohasem. A nyugati szövetségesekkel folytatott tárgyalásokon Kállay *mindig a rendszer fenntartását, az 1943-as határok elismerésének* garanciáját akarta kicsikarni, mikor azonban e törekvések kudarca nyilvánvalóvá vált, „csillapult a hinta lengése”. Különben is ezekről a tárgya-

lásokról a németek azonnal tudomást szereztek, s így ezek komolysága még tovább csökkent.

A cikk különösen kiemeli, hogy Olaszország kiugrása után a Kállay-kormány fokozta az angolszászok — azaz a kiugrás — irányába tett lépéseket. Ezek a lépések az 1943 tavaszán megszakadt tárgyalások újra felvételében és egy előzetes fegyverszüneti szerződés megkötésében jelentkeztek.

Ebben az időben a nyugati hatalmak Kállaytól már nemcsak a szakítást követelték, hanem azt, hogy ténylegesen szálljon szembe a németekkel. A nyugatbarát magyar burzsoázia egy része is sürgette a Hitlerrel való szembefordulást. A Független Kisgazdapárt 1943. július 31-én memorandumot juttatott el Kállayhoz. Ezt követően a baloldali polgári ellenzéki pártok, az SZDP vezetői és a Kállay között lefolyt tárgyalások során Bajcsy-Zsilinszky a németekkel való szembefordulást követelte még akkor is, ha ez a hitleri megszállást vonná maga után. 1943 őszén nemcsak a kommunisták, hanem az uralkodó osztályok nyugatbarát körei is felvetették, hogy „a Kállay-kormány egyáltalán posszibilis-e még a nyugati hatalmakkal szemben”. A Kállay-kormány nyugatbarátságának, kiugrási szándékának maximuma a „tengellyel való korlátozott együttműködésben” merült ki.¹ „Mind kül-, mind pedig belpolitikában a Kállay-féle hintapolitika csupán gyenge és régig nem vitt próbálkozásokat jelentett, miközben az alapvető politika továbbra is a németek oldalán folytatott csatlós háború, a brutális népellenes terror fenntartása volt.”² (Az én kiemelésem — P. I.)

Ha tehát teljes egészében figyelmen kívül hagynánk, hogy a Kállay-kormány az antifasiszta világkoalíció országai közül csak a nyugatiakkal volt hajlandó kiugrási szándékairól tárgyalni, de a Szovjetunióval nem, sőt szándékai határozottan szovjetellenesek, a nyugati országok reakciós köreinek a világkoalíción belül szító ellentéteire épültek, akkor is világos előttünk: mennyire eltűzött és egyoldalú Siposnak a Kállay-kormány kiugrási törekvéseiről felrajzolt képe.

„Kállayék kiugrási politikája az angolszász megszállásra, kelet-európai szovjetellenes terveire épült — állapítja meg helyesen Korom Mihály. — Ezek azonban a Szovjetunió nemzetközi szerepének, katonai erejének és sikereinek növekedése folytán megvalósíthatatlannak váltak. A szövetséges hatalmak 1943 végi teheráni értekezlete el is vetette azokat. Kállayék betegesen félték az olyan kiugrásnak még a gondolatától is, amely a Szovjetunióval bármilyen együttműködéshez vezetne — pedig akkor már az angolszászok sem tudtak más alapon tárgyalni.”³ Végül soron maga a történelem döntötte el a politika teljes tarthatatlanságát.

A Kállay-kormány külpolitikájánál következményeiben sokkal súlyosabb volt a belpolitikája. Míg az antifasiszta világkoalíció politikai és katonai tevékenységét Kállay kiugrási manőverei, tapogatódzásai nem befolyásolták, addig a belpolitikát, az antifasiszta függetlenségi mozgalom fejlődését annál inkább, mégpedig negatívan. Sipos János viszont a cikkében az antifasiszta mozgalom fejlődése szempontjából lényegében pozitívnak állítja be Kállay politikáját — ezért lát taktikai hibát a KMP vonalában. Ezzel kapcsolatban csak néhány gondolatot szeretnék felvetni. Az egyik Sipos János cikkének az a sarkalatos hibája, hogy a forradalom *szubjektív tényezőjét* — és ezzel összefüggésben a felelősség kérdését — érthetetlen módon *leszűkíti csak a kommunista pártra*. Úgy gondolja, néhány mondat elégséges a baloldali ellenzéki pártok, mindenekelőtt a szociáldemokrata párt jobboldali vezetőinek az antifasiszta függetlenségi mozgalom, továbbmenve a forradalom kérdésében betöltött szerepe megvilágítására. Itt lényegében két dolgot hagy figyelmen kívül: 1. Magyarországon a demokratikus erők, a demokratikus pártok helyzete rendkívül sajátos. Amíg Európa szinte minden Hitler által leigázott, vagy vele szövetséges országában a demokratikus erők valamennyien a föld alá vannak szorítva, tehát esélyeik nagyjából azonosak, Magyarországon csak a KMP dolgozik a föld alatt. 2. Magyarországon nem szocialista, hanem antifasiszta polgári demokratikus forradalom van érelődőben, amelyben a KMP mellett az összes antifasiszta pártra döntő szerep vár.

Azt a körülményt, hogy Magyarországon csak a nem-kommunisták dolgozhattak legálisan, nem első ízben használták fel tömegmozgalmak elfojtására a fasiszta kormányok. Ezt tehették, mert az ellenzéki pártok élén csak olyan vezetőköt tūrtek meg, akik nem keresték a politikájukat, és pártjaik, szervezeteik legalitásának védelmében a kormányokkal való legmesszebbmenő együttműködésre is hajlandók voltak. Ezt a jól bevált módszert alkalmazta Kállay is.

¹ Bárdossy és Kállay. Ránki György előadása a TIT-ben. 1963. dec.

² Berend T. Iván — Ránki György: Magyarország gyáripára... (1933—1944) Akadémiai Kiadó 1958. 335. o.

³ Korom Mihály: A fasizmus bukása Magyarországon. Kossuth, 1961. 155. o.

Sipos megfelelkezik arról, hogy a Kállay-kormány idején mikor jutottak nagyobb térhez, szabadabb mozgáshoz az ellenzéki pártok.

Ismeretes, hogy az antifasiszta függetlenségi mozgalom sikerei, a tüntetések, a kulturális megmozdulások, a hatalmas méreteket öltött sajtóviták, a körvonalazódó szervezeti formák (Történelmi Emlékbizottság) stb. megdöbbentették Horthyékát. A Kállay-kormány először szétszúrta az antifasiszta függetlenségi mozgalom fő erőt: lesújtott a kommunista pártra, büntető századokba frontra küldte az SZDP-ben és szakszervezetekben működő legjobb baloldali erőket, majd az SZDP jobboldali vezetőit rábírta, hogy deklarációt adjanak ki a kormány politikája mellett. *S csak ezek után*, valamint a volgai és a voronyezsi csata hatására jutottak szabadabb mozgáshoz az ellenzéki pártok. De teljesen téves úton járnánk, ha ebből arra következtetésre jutnánk, hogy a Kállay-kormány politikája a kényszerű engedményekkel a tömegeket akarta felvonultatni a háborúból való kiugrás végrehajtásához. Kállay 25 év tapasztalatából tudta, hogy a tömegek balratolódását a terror önmagában nem akadályozza meg, hanem a terror és a polgári ellenzéki pártok és a szociáldemokrata pártnak nyújtott kedvezmények kombinálása nagyobb eredményekhez vezethet. Ez a politika most is alkalmazható volt, mégpedig azért, mert két alapvető kérdésben a pártok jobboldali vezetőinek politikai meggyőződése találkozott a Kállayéval: mégpedig a szovjet- és a kommunistaelenességben, valamint a forradalom elkerülésének kérdésben. Ez tette lehetővé, hogy vállalkozzanak arra a szerepre, amelyet Kállay kijelölt számukra: *leszerelni a tömegek növekvő elégedetlenségét, sakkban tartani a pártok baloldali erőt, és a rendszer fennmaradását biztosító keretek között tartani a dolgozók háborúellenességét és demokratikus törekvéseit*. Egy vitacikk keretei között nincs meg annak a lehetősége, hogy eseményről eseményre kimutassuk, hogy pl. a jobboldali szociáldemokraták a „Kállay nyújtotta” és a tömegek által kiharcolt szabadabb mozgást mennyire nem a háborúból való kilépésre, a tömegek háborúellenességének fokozására, hanem ellenkezőleg, a lefékezésére használták fel.⁴

Ezek a jobboldali vezetők ahelyett, hogy a tömegeket felkészítették volna a háborúból való kiugrásra, arról igyekeztek meggyőzni őket, hogy a tömegmozgalmak a szélső-jobboldal, a nyilasok politikájához nyújtanának segítséget, kiváltanák a német megszállást és akadályoznák a Kállay-kormányt kiugrási tervei megvalósításában.

Amikor a kormánytól a pártok vezetői nagyobb mozgási lehetőséget kaptak, semmivel sem csökkent a következetesen demokratikus erők elleni hajsza. 1943-ban a kommunisták üldözése, a baloldali munkás- és parasztfunkcionáriusok elleni terror méretei tovább növekedtek. Vidéken és a hadiüzemekben pedig egyáltalán nem beszélhetünk szabadabb mozgásról. A helyi vezetők, katonai parancsnokok a „szabad mozgást” csak úgy és csak arra az időre biztosították, amikor a polgári ellenzéki és a szociáldemokrata felső vezetők egy-egy gyűlés megtartására a belügyminisztertől engedélyt kaptak. Itt az üldözés semmivel sem volt kisebb, a szervezkedés nagyobb, mint korábban. S miután a jobboldali vezetőkkel való találkozások nem a harcra, a bátor helytállásra ösztönöztek, hanem arról próbálták meggyőzni a tömegeket, hogy aktív megmozdulások nélkül nagyobb eredményeket lehet elérni a Kállay-kormánytól, amely maga is a kiugrást készíti elő, a tömegek kevésbé öntudatos része, félve az állandó zaklatásoktól, börtöntől, internálótáborból, frontra küldéstől, a harc helyett inkább a peyerék-nagyferencék által javasolt megoldást választotta, és távol tartotta magát az aktív harctól.

⁴ Csak néhány jellemző eseményre szeretném felhívni a figyelmet. 1943 májusában aktív hőmozgalom bontakozott ki Diósgyőrről. A munkások elégedetlenségét növelte, hogy egy robbanás 9 társuk halálát követelte. Az események után tartott szakszervezeti nagygyűlésen Peyer eképpen szónokolt: „Mi nem utcai tüntetések vagy ablakok és járművek megrongálása révén akarjuk elérni céljainkat. Mi a demokrácia segítségével akarjuk jogainkat biztosítani — arra elfelejtett válaszolni, hogy a demokráciát hogy szerzik meg. —, a háború megköveteli mindenkitől a nagyobb áldozatot, a több munkát.” (Az én kiemelésem. — P. I.; Népszava, 1943. július 2.) — Millok Sándor szeptember elején egyik előadásában az Angol Szakszervezeti Szövetség határozottabb cselekvést sürgető felhívására azt válaszolta, hogy az Angol Szakszervezeti Szövetség most lehetetlen kívánt a magyar szervezett munkásoktól. „Végre is — mondotta — nekik nagyon jól kell tudni, hogy az idő előtti kiállítás csak fölösleges véráldozatokra vezet anélkül, hogy komoly eredményt tudna felmutatni. Bízzák csak az angol szocialista munkások miránk, hogy mikor hozzuk meg áldozatainkat a demokráciáért, amire készségesen vállalkozunk, ha az áldozat előreláthatólag nem lesz hiábavaló.” (PI Archivum. A/XXII/71/1843/63). A jobboldali szociáldemokratáknál persze minden cselekvés „idő előtti” és minden véráldozat „felesleges” volt.

A Kállay nevével fémjelzett „hintapolitika” tehát arra volt jó, hogy *felnagyítva a kormány kiugrási kísérleteit, lefékezze az antifasiszta mozgalmat*. Miközben a tömegek egy része abban a hitben ringatta magát, hogy az ország háborúból való kilépésének előkészületei folynak, Hitler minden ellenállás nélkül megszállta az országot. Azok a jobboldali vezetők, akik vállalták a hintapolitika támogatását, felelősek azért, hogy kihasználatlanul hagyva a kedvező nemzetközi helyzetet, a tömegekben meggyorsult balatolódást nem ösztönözték, hanem fékeztek, s így a német megszállás felkészületlenül, meglepetésként érte az ország népét, s az ellenállási mozgalom mögötte maradt a nemzetközi és belső objektív körülmények nyújtotta lehetőségeknek.

A KMP érdeme, hogy felismerte a Kállay-kormány hintapolitikájának igazi célját. Felismerte, hogy a Kállay-kormány hintapolitikája a legfőbb akadály a demokratikus és Hitler-ellenes erők összefogásának útjában. Abból indult ki, hogy a Kállay-kormány politikája, tettei minden kiugrási törekvés ellenére is Hitlert, a fasiszta háború továbbfolytatását szolgálják.

Ismeretes, hogy a KMP attól kezdve, hogy rálépett a népfretpolitika megvalósításának útjára, rendkívül rugalmas és következetes politikát folytatott. Már 1938-ban elvileg felvetette a németellenes burzsoáziával való együttműködés lehetőségét. 1941-ben, a szovjetellenes háború megindulása után felhívással fordult a burzsoázia németellenes képviselőihez is, és az együttműködés, a Hitler-ellenes nemzeti egység megteremtésére szólította fel őket. Felhívásában hangsúlyozta, hogy hajlandó harcolni az ország előtt álló legfőbb feladatokért: „Magyarország felszabadítása a német imperializmus igája alól, a német hadsereg eltávolítása az országból, a Szovjetunió elleni indokolatlan háború beszüntetése.” (Kiemelés tőlem. — P. I.) S még egy feltétel volt: „a kommunista pártot ne kezeljék ellenségként”. Ezek olyan feltételek voltak, amelyek mindenkinél elkerülhetetlenül el kellett fogadnia, ez viszont óhatatlanul magába foglalta a Hitlerrel való szembe fordulás követelményét is. Hasonlóan jelölté meg 1942 márciusában, éppen Kállay kormányralépése után, az összes németellenes erők feladatait, s azonnal jelezte, hogy az új kormány politikájában bizonyos változás várható. Helyesen ismerte fel, hogy a feltétlen németbarát politika helyett Kállay feladata: „1. Mozgósítsa az országot Hitler háborúja számára. 2. Erős kézzel tartsa fenn a rendet, szorítsa vissza feltörekvő demokratikus mozgalmakat, ugyanakkor biztosítsa a hatalmi pozíciókat Hitlerrel és magyarországi híveivel szemben is.”⁵ A kormány politikájával szemben a demokratikus antifasiszta és Hitler-ellenes erőknek harcolniuk kell katonáinak idegenbe küldése ellen, Magyarországnak a háborúból és a háromhatalmi szövetségből való kilépéséért a szovjet—angol—amerikai szövetségre támaszkodó külpolitikáért. Végül harcolni kell a feudális maradványok felszámolásáért és Magyarország demokratikus átépítéséért.⁶ Nincs lényeges változás 1943 tavaszán sem a párt politikájában. S vajon a Kállay-kormány alapot adott arra, hogy a KMP 1943-ban változtasson politikáján? Vajon a Kállay-kormány be akarta szüntetni a háborút azzal az országgal, amellyel ténylegesen háborúban állott: a Szovjetunióval? Az azonnali különbéke, a Szovjetunióval való háború beszüntetésének útjában a legfőbb akadály a kormány volt. A kommunista párt feltétlen megváltoztatta volna taktikáját, ha a Kállay-kormány valóban részánta volna magát a háborúból való kiugrásra, ha az antifasiszta koalícióval kezdett volna tárgyalásokat, illetve elsősorban a Szovjetunióval — amellyel ténylegesen háborút viselt —, s ha megtette volna ennek biztosításához a belső intézkedéseket is.

Sipos János a párt taktikája helytelenségének bizonyítására érvül hozza fel, hogy 1944-ben a KMP megváltoztatta taktikáját, és támogatta Horthy kiugrási kísérleteit. Sipos ugyan utal a megváltozott helyzetre, de itt csak a szovjet csapatok magyar földre lépését hangsúlyozza. Nem veszi figyelembe, hogy ekkor már létezett a Magyar Front, azaz a demokratikus pártok és Hitler-ellenes csoportok olyan szövetsége, amelyet már nem lehetett felhasználni a tömegek ellenállásának lefékezésére, mint 1943-ban az SZDP és FKGP szövetségét. De nem ez a döntő. A Magyar Front akkor fordult Horthyhoz — nem pedig a még mindig vacilláló kormányhoz — memorandummal, majd —miután Horthy ezt elfogadta a tárgyalás alapjául — tárgyalási készséggel, amikor Horthy szeptember 11-én a kabinet ülésén *határozottan kiállt* a fegyverszüneti tárgyalás megkezdése mellett, és kereste a kapcsolatot a Magyar Fronttal és a kommunista párttal is. 1944 szeptember végén pedig megindult a fegyverszüneti tárgyalás előkészítése a Szovjetunióval. Csak ezután került sor a Magyar Front, majd a Kommunista Párt képviselőinek Horthyval való tárgyalására. Tehát szó sincs a párt részéről a taktika megváltoztatásáról — Horthyéknál történt változás.

⁵ Szabad Nép, 1942. április. 1. Kormányválság.

⁶ Uo. Nemzeti Kormányt!

Ugyancsak téves az a beállítás, hogy a Magyar Front a német megszállás után azért jött és jöhetett létre, mert a „párt helyzete” (értsd: a demokratikus pártok irányába vitt politikája) megváltozott. Ellenkezőleg, éppen a demokratikus pártok álláspontja változott meg. A hintapolitika kudarcra, az e politikát támogató és a kommunistákkal való együttműködést elutasító jobboldali vezetők letartóztatása, illetve elszigetelődése tette lehetővé a Magyar Front megalakulását.

A másik fő érve Sipos Jánosnak a párt taktikája hibás voltának bizonyítására, hogy „A kiugrás felé orientálódó Kállay-kormány megdöntésének jelszavát nem érthették meg a balra tolódó tömegek sem.” (44. o.)

Itt a következőket kell tisztázni:

1. A párt taktikája ebben az időben: *A fasiszta Németország oldalán viselt háború beszüntetése és az azonnali különbélke.* A pártnak ez a taktikája nemcsak a széles munkás- és paraszttömegek, hanem a kispolgári, sőt a polgári tömegek egy részének egyetértésével is találkozott. 1943 elejétől a kormánypropaganda egyik legfőbb feladata éppen az volt, hogy felvegye a harcot a tömegek megnövekedett békevágya ellen. Az igazságügyi államtitkár 1943 februárjában már kénytelen a tömegek békehangulatáról beszélni: „A hosszú háború kényelmetlenségei, nehézségei, nélkülözései és szenvedései nyomán jelentkező oktan, béke utáni rágyakozással szemben fel kell venni a harcot.” (Az én kiemelésem. — P. I.) „Nem a háború végéért és a békéért imádkozunk, hanem a győzelemért.”⁷ 1943 őszén maga Kállay kénytelen — egy fasiszta egyesületnek küldött bizalmas tájékoztatójában — több eset kapcsán megállapítani, hogy a Békepárt és rölapjai nagy hatást gyakorolnak a tömegekre. (Lásd Korom Mihály: Id. mű 151–152. o.) Az 1943 szeptemberi diósgyőri béketüntetés kiváltásában nemcsak az olasz események, hanem — mint a Sombor-Schweinitzerhez küldött különjelentés is kimutatja — a Békepárt tevékenysége is közrejátszott. (Ld. HL. HM elnöki 17/a oszt. 100256/1943.) Éppen az a rölap, amelyről Sipos azt állítja, hogy nem értették meg a tömegek — a tüntetést megelőző napokban jutott el az üzem dolgozóihoz.

Amikor a párt kiadta a Kállay-kormány megdöntésének jelszavát, éppen a háborúból való kilépés, az antifasiszta és Hitler-ellenes erők összefogásának útjában álló legfőbb akadályra irányította a fő tüzet. A háborúból való kilépés útjában a fő — belső — akadály nem a nyilasok, a szélsőjobboldal volt, egyrészt, mert az ő politikájuk az ország népének túlnyomó többsége előtt már hitelét veszítette — a német fasiszták veresége is egyre világosabbá vált —, másrészt mert a hatalmi eszközök nem az ő birtokukban voltak. A Kállay-féle hintapolitika ellenben a háborúból békés úton történő kiválás illúziójának felkeltésével azokat a politikusokat és tömegerőket vezette tévútra, amelyek objektív helyzetüknél fogva az antifasiszta függetlenségi mozgalom hívei lehettek volna.

2. A pártnak az a kötelessége, hogy a tömegek valódi érdekeit képviselje még akkor is, hogya ezen érdekek valóra váltásáért folytatott harcában időnként és ideiglenesen szembe kell néznie a tömeghangulattal is. Ez a mi esetünkben azt jelentette, hogy a pártnak nem helyeselnie és erősíteni kellett a Kállay-féle hintapolitikával kapcsolatos illúziókat, hanem fel kellett ellene lépnie.

Engedje meg Sipos elvtárs, hogy Kállay politikáját illetően olyan embert idézzek, aki a kiugrást 1943 nyarán és őszén feltétlen Kállayval akarta megoldani,⁸ de 1943 végén, 1944 elején volt bátorsága korrigálni tévedését. Ez az ember Bajcsy-Zsilinszky Endre volt. Kállayhoz 1944. február 11-én írott levelében a következőket írja: „...*patikamérlegre tettem minden szavamat, beszédeimet napokon át fúrtam és faragtam, csak hogy ne mondjak többet, mint amennyit lehet. Úgy érzem majdan legfeljebb azért kaphatok jogos gáncsot, hogy nem voltam ezekben az időkben elég éles és határozott, nem disztan-szíroztam magamat eléggé a kormánnyal szemben...*” Majd így folytatja: „*Nem tudom*

⁷ A magyarországi munkásmozgalom 1939–1945-ig. Kossuth, 1958–1959. 90. o.

⁸ 1943. október 2-án Kállayhoz írott levelében még így írt Bajcsy-Zsilinszky Endre: „Végre is mindkettőnknek tisztán kell látnunk: Te (Kállay — P. I.) a mához kötve általunk is elismerten tehetséggel igyekszel betölteni... valóban nehéz feladatodat. Mi azonban a távolabbi jövőnek dolgozunk: *nem az érzelmeink és nem a kútunk más, legalábbis a legfőbb politikai dolgokban, hanem a helyzetünk és feladatunk.* Mi bíráljuk a Te munkádat, olykor talán élesen. Te is bírálsz bennünket, talán itt, ott helyteleníted lépéseinket, de elérkezett az ideje annak, hogy mi megértünk Téged akkor is, ha másat teszel, mint amit szeretnénk, ugyanakkor Te is megértesz bennünket, mikor másat teszünk, mint Neked kényelmes. Lehetetlen e nélkül az összjáték nélkül kimenteni Magyarországot a katasztrófából...” (Bajcsy-hagyaték. Széchenyi Könyvtár Kézirattár, 28/91.)

nem történt-e ez részéről az ország jövőjé kárára. De egy bizonyos: ha hibáztam, inkább abban hibáztam, hogy túlságba vittem az óvatosságot és lojalitást, semmint, hogy lelkiismeretlen és könnyelmű módon elgaloppoztam volna magamat . . .” Befejezésül pedig a következőket írja: „Az az út, amelyen kormányod halad, s amelyen mintegy visszapihlantani igyekeznek, mindazt a helyes és káros állásfoglalást és intézkedést, melyet korábban tett, egy felől — a német összeomlás előtt egy . . . rendszer gyalázata és katasztrófája felé, másfelől a magyar állam világtörténelmi és immár véglegesnek ígérkező csődjé felé vezet.” (Uo.) Bajcsy-Zsilinszky nem volt kommunista, még csak következetes demokrata sem, de az ország sorsáért való aggodása, ha későn is, ugyanarra az álláspontra juttatta, mint amelyet a kommunisták vallottak: a Kállay-kormány katasztrófa felé viszi az országot.

3. Végül a fegyveres harc jelszavával kapcsolatban szeretném hangsúlyozni, hogy a „Pusztuljanak a német megszállók” jelszót más országokban is a német megszállás után azonnal — még mielőtt a tényleges ellenállás megkezdődött volna — kiadták a kommunista pártok. Ezt a jelszót, amely elsősorban agitációs, a német megszállás tudatosítását a tömegek felkészítését, mozgósítását célozta, az 1944 májusában megalakult Magyar Front is magáévá tette. De azonos volt a jelszavuk a kommunista párttól, a Magyar Fronttól függetlenül működő, a német megszállás után alakuló illegális — polgári, kispolgári elemeket, értelmiségieket tömörítő — csoportoknak is. A párt az általános sztrájk, a fegyveres felkelés jelszavát 1944 őszén adta ki, amikor ennek előkészületei folytak és Horthyval a tárgyalások megindultak.⁹

Sipos János cikkében vannak elgondolkasztató megjegyzések, amelyek elsősorban arra figyelmeztetnek, hogy bizonyító anyagainknak meggyőzőbbeknek, kutatásainknak — itt nagyon fontos szerepe volna a helytörténetnek és a fasiszta ideológia története kutatásának is — elemzéseinknek mélyebbeknek, átfogóbbaknak kellene lenniök. Sipos elvtárs cikke ugyanakkor arra is figyelmeztet, hogy a bírálóknak jobban kell a történelmi tényekre épülnie, s csak megalapozottan, konkrétan, nem pedig általánosságban veheti vizsgálat alá a helytelennek vélt nézeteket.

Pintér István

⁹Szeretném felhívni Sipos János figyelmét arra, hogy 1944 őszén, a nyilas puccs után, amikor a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottsága katonai vezérkarának puccsszerű fegyveres felkelés előkészületei folytak, a kommunista párt volt az, amely ellenezte a puccsszerű megoldást. A felkelés előkészületeivel párhuzamosan szükségesnek tartotta a tömegek mozgósítását, felkészítését, kisebb fegyveres partizánakciók állandósítását.